

Annelerin Vatandaşlık Algısı, Çocuklarında Vatandaşlık Bilinci Geliştirme Uygulamaları ve Karşılaştıkları Sorunlar

A. Figen ERSOY^a

Anadolu Üniversitesi

Öz

Aile, çocukların vatandaşlık bilincinin gelişmesinde önemli rol oynar. Bu araştırma, annelerin vatandaşlık algısını, çocuklarının vatandaşlık bilincini geliştirmek için yaptıkları uygulamaları ve bu süreçte karşılaştıkları sorunları incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma nitel yaklaşımına göre kritik durum örnekleme yapılarak gerçekleştirilmiştir. 2008 yılında alt ve orta sosyo-ekonomik düzey ailelerin çocuklarının eğitim gördüğü bir ilköğretim okulunda gerçekleştirilen araştırma verileri yarı-yapılandırılmış görüşme ile 29 anneden toplanmıştır. Araştırma sonucuna göre, annelerin çoğunluğu vatandaşı, toplum tarafından kabul edilen ahlak ve değerleri benimseyen kişiler olarak algılamakta ve bu kişileri de iyi vatandaş olarak tanımlamaktadır. Evde annelerin çoğu, çocuklarını iyi vatandaş olarak yetiştirmek için temel ahlak kuralları ve değerlerini öğrettiğini belirtirken; çok az sayıda anne de çocuklarına siyasal okuryazarlık kazandırdığını ifade etmiştir. Anneler çocuklarını iyi bir vatandaş olarak yetiştirirken ekonomik, eğitim, sosyal çevre ve yazılı ve görsel basından kaynaklanan sorunlar yaşadıklarını söylemişlerdir. Araştırma sonuçlarına dayalı olarak annelerin etkili vatandaşlık konusunda bilgilendirilmesi ve okulda öğrencilerin siyasal okuryazarlık ve toplumsal katılım yeterliklerini geliştirecek etkinliklere katılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler

Vatandaşlık, Vatandaşlık Eğitimi, Aile, Anne, İlköğretim.

Vatandaşlık eğitimi, yaşam boyu devam eden ve okulla sınırlandırılmayan bir öğrenme sürecidir. Bu süreçte, aile, okul, kitle iletişim araçları ve akran grupları gibi farklı ortam ve topluluklar bireylerde vatandaşlık bilincinin gelişiminde önemli rol oynar (Bırzea, 2000; Veldhuis, 1997). Günümüzde vatandaşlık bilinci gelişmiş bireyler etkili vatandaş olarak görülür. Bireylerin etkili vatandaş olabilmeleri, onların yer aldığı bu topluluklardan elde ettikleri sosyal ve ahlaki değerlere, siyasal okuryazarlık ve toplumsal katılım becerilerine bağlıdır. Okullarda öğrencilere demokrasi, saygı, hoşgörü, eleştirel dü-

şünme ve sorun çözme gibi temel vatandaşlık yeterlikleri kazandırılmaya çalışılır (Qualifications and Curriculum Authority [QCA], 1998). Ancak, bu temel vatandaşlık yeterliklerinin içselleştirilebilmesi, toplumsal yaşamda bu yeterliklerin kullanılmasının desteklenmesiyle gerçekleşebilir. Bu nedenle, vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerinin kazanılmasında okullar kadar okul dışı ortamlar da önemlidir. Etkili vatandaş yetiştirme tüm toplumsal kurumların ortak sorumluluk alanıdır. Vatandaşlık algısının biçimlendiği ve vatandaşlık eğitiminin gerçekleştiği kurumların en önemlilerinden biri de ailedir.

Aile, çocukların temel bilgi, beceri ve değerler ile çevresine karşı tutumlar kazandığı ilk sosyal ortamdır. Bu ortam çocuklar için hem bir sosyal model hem de bilgi kaynağı olma bakımından vatandaşlık eğitimi açısından son derece önemlidir (Halstead, 1999; Hess ve Torney, 2006; Ichilov, 1988). Çünkü çocuklar vatandaşlıkla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin önemli bir kısmını aile üyelerini gözleyerek ve

a Dr. A. Figen ERSOY Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında doçenttir. Çalışma alanları arasında Sosyal Bilgiler eğitimi, vatandaşlık eğitimi ve demokrasi, insan hakları ve çocuk hakları eğitimi yer almaktadır. İletişim: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı 26470 Eskişehir. Elektronik Posta: arifeef@anadolu.edu.tr Tel: +90222 3350580 Fax: +90222 3350579

aile üyeleriyle geçirdiği yaşantılar sonucunda kazanırlar. Örneğin, televizyon ve gazetelerde seçim haberlerine ilişkin evde anne ve babanın yapmış olduğu yorumlar çocukların seçim algısının ve siyasal bilincinin oluşumunu etkileyecektir. Ev ortamında ebeveynler, insan hakları, devlet yönetimi ve demokrasi gibi konularda çocuklarıyla sohbet edebilir, çocuklarının siyasal ve toplumsal güncel olayları izlemesini, eleştirel düşünmesini ve yerel ve küresel sorunlara duyarlı olmasını sağlayabilir. Ayrıca, aile ortamında çocuklar, toplum yararına çalışan gönüllü kurumların etkinliklerine katılmaya yöreklendirilebilir. Aksine kimi aileler çocuklarının siyasal ve toplumsal konulardan uzak durmasını isteyebilir. Her iki aile modelinin de çocuklarda vatandaşlık bilincinin gelişimi açısından farklı etkileri olur. Bu nedenle, çocukların etkili vatandaşlık bilincinin gelişmesinde ailenin sahip olduğu vatandaşlık algısı ve bilinci önemli bir rol oynar.

Alanyazında, çocuklarda vatandaşlık bilincinin gelişimini inceleyen çalışmalarda sosyal ve ahlaki gelişim, siyasal okuryazarlık ve toplumsal katılım açılarından ailenin çocuklarını etkilediğine ilişkin kimi sonuçlara ulaşılmıştır. Sosyal ve ahlaki gelişim açısından, çocuğun değer yapısı büyük oranda ailenin değer yapısı ile paralellik göstermektedir (Niemi ve Jennings, 1991; Sears ve Valentino 1997). Aile ortamında vatandaşlıkla ilgili değerler çocuklara doğrudan ve dolaylı biçimde kazandırılabilir. Aileler siyasetle ilgili bilgileri ve vatandaşlık değerlerini çocuklarına açıklayarak doğrudan öğretebilecekleri gibi saygı ve hoşgörü gibi değerleri aile içinde uygulayarak dolaylı olarak da öğretebilir (Halstead, 1999). Örneğin, halkın iyiliğinin yaşamın temel amacı olarak vurgulandığı ailelerde çocukların da bu değere sahip oldukları görülürken, sosyal sorumluluk değerlerini vurgulayan ailelerde ise, çocukların empati ve fedakarlık değerlerinin geliştiği görülmüştür (Clary ve Miller, 1986'dan akt., Flanagan, Bowes, Jonsson, Csapo ve Sheblonava, 1998).

Siyasal okuryazarlık açısından, siyasal bilgi düzeyi gelişmiş olan ailelerin çocuklarının da siyasal bilgi düzeylerinin gelişmiş olduğu ve düzenli olarak haberleri izleyen ailelerin çocuklarının da düzenli olarak haberleri izledikleri belirlenmiştir (Niemi ve Chapman, 1999). Aile üyelerinin dünyaya ve diğer insanlarla olan ilişkilere bakışı, ergenlerin işsizlik, evsizlik ve zenginlik gibi toplumsal konulardaki siyasal bakış açısını etkilemektedir (Flanagan ve Tucker, 1998'den akt., Flanagan ve ark., 1998). Ebeveynlerin siyasal partilere ilişkin tutumları ya da siyasal görüşleri çocukların siyasal partilere ilişkin tutumlarını etkilemektedir (Jennings, Stoker ve Bowers, 2001; Niemi ve Chapman, 1999; Sapiro,

2004). Siyasal sadakat erken çocukluk döneminde aile içinde öğrenilmektedir (Easton ve Dennis, 1969'dan akt., Flanagan ve Sherrod, 1998).

Toplumsal katılım açısından ise, ailelerin sosyo-ekonomik durumu, aile üyelerinin siyasete ve gönüllü kuruluşlara katılımını etkilemektedir (Foster-Rey, 2008). Birçok araştırma sonucuna göre, ailesinde gönüllü toplumsal çalışmalara katılan kişilerin olduğu çocuklar, gönüllü çalışmalara katılmada daha istekli olmaktadır (Corporation for National and Community Service [CNCS], 2005; Fletcher, Elder ve Mekos, 2000; Papanastasiou ve Koutselini, 2003; Yates, ve Youniss, 1998; Zaff, Malanchuk, Michelsen ve Eccles, 2003). Yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocukları düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarına göre topluma hizmet eden gönüllü etkinliklere daha çok katılmaktadır (Rosenthal, Feiring ve Lewis, 1998). Ailede çocukların kararlara katılımı onların katılımcılık yeterliklerin gelişiminde etkili olmaktadır (Niemi ve Chapman, 1999). Ailenin eğitim düzeyi yükseldikçe aile içinde kararların demokratik olarak alınması ve çocukların bu süreçte yer almaları artmaktadır (Üstün ve Yılmaz, 2008).

Okulda vatandaşlık eğitimi üzerine yapılan kimi araştırma sonuçlarına göre, ailenin okulda verilen vatandaşlık eğitimini yeterli düzeyde desteklemediği bulunmuştur (Ersoy, 2007). Vatandaşlık eğitimi ile ilgili araştırma sonuçlarına dayalı olarak çocuklarda vatandaşlık bilincinin gelişmesinde okul dışı ortamlardan olan ailenin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Aile içinde de anneler, diğer aile üyelerine göre çocuklarının temel bakımının yanı sıra, eğitim gereksinimleriyle daha çok ve doğrudan ilgilenmektedir (Russell ve Russell, 1987) Bu nedenle, annelerin vatandaşlık algısı ve bu algının ev ortamında çocukların vatandaşlık bilincinin gelişmesine nasıl yansıdığı önem taşımaktadır. Türkiye'de ailelerin çocuklarına demokratik tutum kazandırmadaki etkililiğini inceleyen çalışmalar (Can, 2007; Üstün ve Yılmaz, 2008; Yeşil, 2002) olmasına karşın doğrudan ailelerin çocuklarına vatandaşlık bilincinin geliştirme sürecini ailelerin bakış açısıyla inceleyen araştırma oldukça azdır. Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmaların (Arıkan, 2002; Güven, 2002; Özbek, 2004) daha çok okuldaki uygulamalarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu araştırma, çocuklarda vatandaşlık bilincinin gelişmesi sürecinde onların annelerinden ne öğrendiklerini belirleyecektir. Araştırma sonucunda elde edilecek sonuçların vatandaşlık eğitimi politikalarının oluşturulmasına, eğitim programların geliştirilmesine ve öğretmenlerin uygulamalarına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmada nitel araştırma yönteminden yararlanılmış ve katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklem türlerinden kritik durum örnekleme kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Kritik durum örnekleme, seçilen ortam, grup ya da bireylerin özel vasıfları (nitelikleri) olduğu için araştırmacı ilgilendiği konuya ilişkin bütüncül bir bakış açısı ortaya koyabilir (Collins, Onwuegbuzie ve Jiao, 2007). Bu amaçla, araştırma alt ve orta düzey ekonomik gelire sahip ailelerin çocuklarının öğrenim gördüğü bir ilköğretim okulunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın alt ve orta düzey ekonomik gelirli anneler ile yapılmasının nedenleri arasında şunlar sayılabilir: Öncelikle, ebeveynlerin sosyo-ekonomik düzeyinin çocuklarının vatandaşlık algısı, vatandaşlık görev ve sorumlulukları ile vatandaşlık uygulamalarını etkilediğine ilişkin alan yazın desteği bulunmaktadır. Özellikle alt ve orta sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin siyasal okuryazarlık ve vatandaşlık katılım düzeylerinin düşük olduğu vurgulanmaktadır (Foster-Rey, 2008). Ayrıca Türkiye’de vatandaşların çoğunluğu alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyde yer almaktadır. (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2010). Bunlara ek olarak, yapılan birçok çalışma özellikle ilköğretim çağı öğrencilerin eğitim sorunları ve okul aile işbirliği gibi konularda annelerin etkin rol aldığı ortaya koymaktadır (Balkar, 2009; Chao, 1996; Genç, 2005; Miriam, 1998; Özgan ve Aydın, 2010). Bu nedenlerle, bu araştırmanın, alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin vatandaşlık algısını ve bu algının çocuklarında vatandaşlık bilincini geliştirmeye olan katkısını ortaya çıkarma açısından önem taşıdığı söylenebilir. Araştırmanın yapıldığı okulun seçiminde Eskişehir il Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından okulların sosyo-ekonomik durumlarına göre oluşturulan listeden üç ilköğretim okulu belirlenmiştir. Seçilen okulların sosyo-ekonomik düzeyine ilişkin okul yönetiminden bilgi alınmıştır. Bu okullar içinde alt ve orta sosyo ekonomik düzeyi diğer iki okula göre daha eşit dağılım gösteren okul seçilmiştir. Araştırmaya seçilen okul Eskişehir şehir merkezi ile kenar semtleri arasında yer alan, yaklaşık olarak 30 yıldır eğitim-öğretim devam eden, ağırlıklı olarak işçi, memur ve küçük esnaf meslek grubu ile düzenli işi olmayan ailelerin çocuklarının öğrenim gördüğü ve yaklaşık 600 öğrencisi bulunan bir ilköğretim okuludur.

Bu okulda 1. sınıftan 8. sınıfa kadar öğrenimine devam eden öğrencilerin annelerine araştırmanın amacı duyurularak araştırmaya davet edilmiştir. Böylece çocukları farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören 29 anne araştırmaya gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmaya katılan annelerin özellikleri Tablo

1’de verilmiştir. Buna göre, anneler 26-45 yaş aralığında olup, çoğunluğu 31-40 yaşlarındadır. Annelerin çoğu, ilkökul ve lise mezunu olup neredeyse tümünün (26 kişi) mesleği ev hanımıdır. Çalışmakta olan üç anne ise, kasiyerlik ve gündelik temizlik gibi işler yapmaktadır. Ekonomik gelire göre 17 ailenin aylık geliri 1000 YTL ve altında iken, 12 ailenin geliri 1001 YTL ile 2000 YTL arasında değişmektedir. Tablo 2’de görüşlerinden bulgulara doğrudan alınan yapılan annelerin aylık aile geliri en az 400 YTL en fazla 1.500 YTL arasındadır.

Tablo 1.
Katılımcıların Özellikleri

Özellik		f
Yaş	26-30	9
	31-35	13
	36-40	5
	41-45	2
Meslek	Ev hanımı	26
	Çalışıyor	3
Aylık gelir	1000-YTL altı (alt)	17
	1001-2000 YTL (orta)	12
Eğitim durumu	İlkokul	10
	Ortaokul	4
	Lise	13
	Üniversite	2

Araştırmacı

Araştırmacı, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden mezun olduktan sonra, beş yıl Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir ortaöğretim kurumunda tarih öğretmenliği yapmıştır. Aynı süreçte Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimi sonrası, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Doktora Programı’nı tamamlamıştır. Doktora tezini, 2007 yılında Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenlerin vatandaşlık eğitimi uygulamaları konusunda yapan araştırmacı biri özel bir de devlet ilköğretim okulunda Sosyal Bilgiler dersindeki vatandaşlık eğitimi uygulamalarını 2008-2009 öğretim yılı boyunca gözlemlemiştir. Araştırmacı, doktora tez çalışması, ilköğretim okullarındaki Sosyal Bilgiler dersi gözlemlerinden ailenin çocuklarının vatandaşlık bilincinin gelişiminde önemli bir rolü olduğuna ilişkin bulgulara ulaşmıştır. Bu çalışmalardan elde ettiği deneyimler ve alan yazın okumalarından araştırmacı, okul dışında özellikle ev ortamında ilköğretim öğrencilerine vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerinin nasıl kazandırıldığı ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen araştırmayı planlamıştır. Araştırmacı ilköğretim düzeyinde sosyal bilgiler eğitimi, vatandaşlık ve çocuk hakları eğitimi konularında araştırmalar yürütmektedir.

Verilerin Toplaması ve Analizi

Araştırma verileri 2008 yılı Mayıs ayında anneler ile yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelerle toplanmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme, annelerin vatandaşlık algılarını çocuklarının vatandaşlık bilinci geliştirmelerine nasıl yansıtıklarını anlayabilmek amacıyla tercih edilmiştir. Katılımcıların konuya ilişkin bakış açıları daha derinlemesine anlamak için, onlara ek sorular sorabilmek, sorulara verdikleri cevapları örneklendirmeleri veya ayrıntılı açıklamalarını istemek ve görüşmeleri belli düzende gerçekleştirmek (Bogdan ve Biklen, 2007; Marshall ve Rossman, 1999) amacıyla yarı-yapılandırılmış görüşme planlanmıştır. Görüşme süreci görüşme formunda yer alan sorulara dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları araştırma soruları ve kuramsal çalışmalardan elde edilen bilgilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Görüşme sorularının geçerliliği için alan uzmanlarından görüş alınmıştır. Görüşmeler yapılmadan önce bir anne ile ön görüşme yapılarak soruların anlaşılabilirliği denenmiştir. Görüşmeye başlamadan önce araştırmanın amacı açıklanmış ve annelerin kişisel bilgileri alınmıştır. Her bir anne ile yapılan görüşme yaklaşık 20-30 dakika sürmüştür. Görüşmeler toplamda ise yaklaşık 9 saat sürmüştür. Görüşmeler okulda ve ses kayıt cihazıyla kayıt edilerek gerçekleştirilmiştir. Görüşmede annelere aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Vatandaşlık kavramından ne anlıyorsunuz?
2. Günümüz vatandaşlarının özellikleri neler olmalıdır?
3. Çocuğunuza istediğiniz vatandaşlık özelliklerini kazandırmak için neler yapıyorsunuz?

4. Çocuğunuza istediğiniz vatandaşlık özelliklerini kazandırırken yaşadığınız sorunlar nelerdir?
5. Yaşadığınız sorunların çözümüne yönelik neler önerirsiniz?

Araştırma verilerinin çözümlenmesinde nitel verilerin analizi sürecinde kullanılan betimsel ve sürekli karşılaştırma analiz biçimlerinden yararlanılmıştır (Marshall ve Rossman, 1999; Miles ve Huberman, 1994) Verilerin analizi araştırmacı ve başka bir alan uzmanı tarafından şu aşamalar izlenerek gerçekleştirilmiştir. İlk önce, görüşme kasetleri görüşme dökümü formlarına aktararak cümlelerin ve kelime gruplarının tek tek analiz edilmesi ve satır satır kodlama olanağı sağlanmıştır. Daha sonra iki araştırmacı birbirinden bağımsız olarak kodlamaları gerçekleştirmiştir. İki araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar birlikte karşılaştırılarak temalar oluşturulmuştur. Temalar oluşturulduktan sonra her bir anneyle ilişkin veriler ve kodlamalar karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıklar belirlenmiştir. Temalar oluşturulurken alanyazında belirtilen vatandaşlık eğitiminin sosyal ahlaki değerler, siyasal okuryazarlık ve toplumsal katılım boyutları temel alınmıştır. Araştırma bulguları oluşturulan temalar ve alt temalar altında sunulmuştur. Annelerin görüşlerinden yapılan doğrudan alınlarla desteklenmiştir. Araştırmaya katılan annelerin isimlerinin gizli tutulması amacıyla kod isimler kullanılmıştır. Görüşlerinden alıntı yapılan annelerin kod isimleri ile özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.
Görüşlerinden Doğrudan Alıntı Yapılan Annelerin Kişisel Özellikleri

Kod isim	Yaşı	Mesleği	Eğitim Düzeyi	Ailenin Aylık Geliri	Çocuk Sayısı
Semra	33	Ev hanımı	Ortaokul	750	2
Şengül	45	Çalışıyor	Üniversite	800	1
Sevim	33	Ev hanımı	İlkokul	450	3
Canan	30	Ev hanımı	Lise	1100	2
Ayşe	35	Ev hanımı	Lise	1500	2
Nalan	35	Ev hanımı	Lise	1000	2
Banu	36	Ev hanımı	Ortaokul	1200	2
Gül	33	Çalışıyor	Lise	500	1
Nuran	29	Ev hanımı	Lise	1500	1
Nuray	35	Ev hanımı	İlkokul	600	2
Nazan	35	Ev hanımı	Lise	400	2
Gizem	30	Ev hanımı	Lise	500	2
Özge	37	Ev hanımı	Ortaokul	500	2
Derya	30	Ev hanımı	Lise	1000	2
Gülây	35	Ev hanımı	Lise	1000	2
Yeşim	32	Ev hanımı	İlkokul	1200	3

Bulgular

Annelerin görüşlerinden elde edilen bulgular (i) annelerin vatandaşlık algısı (ii) evde vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi (iii) evde vatandaşlık bilincinin geliştirilmesindeki sorunlar ve öneriler olmak üzere üç ana tema altında toplanmıştır.

Annelerin Vatandaşlık Algısı

Araştırmaya katılan annelerin neredeyse tamamı vatandaşlığın sosyal ve ahlaki boyutuna vurgu yaparken, çok az sayıda anne vatandaşlığın siyasal okuryazarlık ve toplumsal katılım boyutuna değinmiştir. Bu bulgulara göre, anneler öncelikle toplum tarafından onaylanan sosyal ve ahlaki değerleri benimseyen kişileri *iyi vatandaş* olarak algılamaktadır. Anneler siyasete ilgi duyma ve katılım gösterme ile toplumsal çalışmalara katılımı içeren vatandaşlık özelliklerini daha az önemsemektedir.

Sosyal ve Ahlaki Değerler: Araştırmaya katılan annelerin çoğu, toplum tarafından kabul edilen temel ahlaki değerlere sahip olan kişileri *iyi vatandaş* olarak değerlendirmektedir. Annelerin çoğunun vurguladığı iyi bir vatandaşın sahip olması gereken temel değerler; dürüstlük, sorumluluk, saygı ve vatana bağlılıktır. Bunların yanı sıra, çok az sayıda anne de çevresine yardım eden ve çevresiyle iyi iletişim kuran kişileri *iyi vatandaş* değerleri olarak kabul etmektedir. Annelerin çoğunluğu *iyi bir vatandaşın başta dürüst olması gerekir* biçimindeki ifadeyle öncelikle vatandaşın dürüst olması gerektiğini vurgulamıştır. İkinci vurgulanan temel değer sorumluluktur. Anneler sorumluluğu aileye ve devlete olmak üzere iki boyutta ele almışlardır. Buna göre sorumlu bir vatandaş ailesinin temel gereksinimlerini karşılayan, vergisini veren ve askerlik görevini yerine getiren kişidir. Örneğin, Semra Hanım, “Çocuklarına ve evine bakımı en iyi şekilde yerine getiren insan” diyerek vatandaşın ailesine karşı sorumluluğunu, Şengül Hanım ise, “*İyi bir vatandaş mesela vergisini vermesi gerekiyor*” diyerek vatandaşın devlete karşı sorumluluğunu belirtmiştir. Bu kapsamda belirtilen değerlerden biri de saygıdır. Ancak, annelerin çoğunluğu *büyüklere saygıyı* daha çok vurgularken *başkalarının haklarına saygıyı* daha az dile getirmiştir. Annelerin belirttiği bir başka değer ise, vatana bağlılıktır. Burada bir vatandaşın ülkesini sevmesi, ihanet etmemesi ve ülkesini koruması gibi görüşler ifade edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak annelerin vatandaşlık algısında sosyal ve ahlaki değerlerin önemli bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Siyasal Okuryazarlık: Annelerin belirttikleri vatandaşlık özellikleri içerisinde az vurgulanan boyutlardan biri siyasal okuryazarlık olmuştur. Siya-

sal okuryazarlığa ilişkin annelerden birkaçı görüş belirtmiştir. Kimi anneler siyasal okuryazarlığın temelini oluşturan vatandaşlık bilgi ve becerilerine sahip kişileri iyi vatandaş olarak belirlerken kimileri de siyasal okuryazarlık bilgi ve becerilerini doğrudan ifade etmek yerine eğitimi ve kültürlü bireylerin iyi vatandaş olduklarını söylemiştir. Siyasal okuryazarlık açısından anneler, iyi vatandaşın haklarını bilmesi ve kullanması, devletin temel kuruluş ilkelerini bilmesi ve güncel olayları izlemesi ve toplumsal sorunların çözümünde vatandaşların bireysel sorumluluk alması gerektiğini belirtmiştir. Örneğin, Sevim Hanım, “*Bence iyi bir vatandaşın önce haklarını bilmesi lazım. Anayasayla ilgili kanunları, tüketici hakları, siyasal hakları*” diyerek vatandaşların öncelikle anayasadaki haklarını bilmeleri ve kullanmaları gerektiğini dile getirmiştir. Annelerden kimileri de iyi vatandaşların *Atatürk ilkelerini* bilmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Sadece annelerden ikisi, vatandaşların güncel olayları izlemeleri gerektiğini söylemiştir. Şengül Hanım, “*İyi bir vatandaş en azından bir kendi sorunlarıyla en azından haberleri dinlemesi, ilgilenmesi gerekiyor*” diyerek görüşlerini belirtmiştir. Vatandaşlık bilgisinin ötesinde genel kültür düzeyi yüksek olan kişileri iyi vatandaş olarak tanımlayan annelerden Canan Hanım ise, “*Kültür seviyesi yüksek olması lazım, eğitim seviyesi yüksek olması lazım*” biçiminde görüşlerini dile getirmiştir. Annelerin vatandaşlığın siyasal okuryazarlık boyutuna ilişkin görüşleri farklılık göstermekle birlikte bu görüşler bireylerin vatandaşlık haklarını ve sorumluluklarını bilmeleri ve bunları kullanmalarıyla ilişkili olduğu görülmektedir.

Toplumsal Katılım: Annelerden sadece biri vatandaşların ülkesindeki sorunlara duyarlı ve bu sorunların çözümü için gerekli girişimlerde bulunması gerektiğini söyleyerek vatandaşların gönüllü sosyal örgütlenmeler ve sivil toplum kuruluşları içerisinde yer almasına vurgu yapmıştır. Bunu dile getiren Ayşe Hanım, toplumda katılımcı ve etkin vatandaşların olması gerektiğini şu görüşleriyle açıklamıştır: “*Bir vatandaş kendisinin ve ailesinin nasıl bir ülkede yaşadığını, nelere ihtiyacı olduğunu bilmesi gerekiyor. Eğer etrafında varsa kampanyalar içine girmesi, etrafını uyarması gerekiyor. Bu tür insanlara gerçekten çok fazla ihtiyacımız var ama yok*”.

Evde Vatandaşlık Bilincinin Geliştirilmesi

Annenlerin çoğunluğu, çocuklarına toplum tarafından kabul edilen temel ahlaki değerleri, çok az sayıda anne de siyasal okuryazarlık yeterliklerini öğretmeye çalıştığını ifade etmiştir. Annelerin hiç-

biri, çocuklarının toplumsal katılım yeterliklerini geliştirmeye yönelik bir etkinlikte bulduklarını söylememiştir. Evde anneler temel ahlaki değerleri çocuklarına öğretme genelde öğretebilecek değere ilişkin konuşma, örnek olma ve konuya ilişkin yakın çevresinden ya da toplumsal yaşamdan örnek gösterme gibi etkinliklere yer vermektedir. Bu etkinlikler içinde konuşmanın daha yaygın olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.

Evde Sosyal ve Ahlaki Gelişime Dayalı Uygulamalar: Annelerin çoğunluğu, başta dürüstlük olmak üzere saygı, hoşgörü, etkili iletişim, sorumluluk, halkın iyiliğini düşünme ve kurallara uyma gibi değerleri çocuklarına öğretmeye çalıştıklarını söylemiştir. Örneğin, Nalan Hanım, çocuğuna dürüst olması gerektiğini dürüst olmayan insanların yaptıklarını örnek göstererek öğretmeye çalıştığını dile getirmiştir. Nalan Hanım bu konuda şunları söylemiştir: *“Yalan söylememeyi öğretiyorum. Televizyonlarda görüyoruz bakanlarımızın, ben başa gelince şunu yapıcım bunu edicem başa geldi mi bizi tanıyan gören yok. Çocuğuma bunu örnek gösteriyorum. Böyle bir vatandaş olmaz diyorum. Sen böyle söylediğin sözü tut diyorum. İyi vatandaş sözünü tutandır diyorum.”* Çocuklarına saygılı olmayı öğrettiklerini belirten annelerin çoğunluğu büyüklere karşı saygılı olmayı öğrettiklerini söylemiştir. Annelerden kimileri de çocuğuna çevresine iyi davranmasını ve çevresiyle iyi iletişim kurmasını istediğini belirtmiştir. Banu Hanım, *“Arkadaşlarıyla kavga etmemesini, konuşarak anlatmasını söylüyorum”* biçiminde çocuğuna uyardığını dile getirmiştir. Annelerden çocuğuna sorumluluk bilincini söyleyen Gül Hanım, *“Üstüne düşün görevlerini yerinde, zamanında yapmayı, evde kurallara uyduğu gibi okulda aile dışında kurallara uygun yetiştirmeyi istiyorum”* diyerek çocuğuna kurallara uymasını öğretmeye çalıştığını söylemiştir. Kimi anneler paylaşmayı bilmeyen bencil kişilerin iyi vatandaş olamayacağı düşüncesiyle çocuğuna sadece kendini değil ülkesini de düşünmesini ve sorumluluklarını yerine getirmesini öğretmeye çalıştığını vurgulamıştır. Nuran Hanım, bu konuda oğluna Atatürk’ü ve Kurtuluş Savaşı’nda şehit düşen askerlerin yaşamını örnek verdiğini aşağıdaki görüşleri ile şöyle açıklamıştır: *“Yaptığı her eylemde sadece kendisini düşünmemesini, hem topluma, hem kendine faydalı eylemler yapmasını istiyorum. Ona Atatürk’ün yaşantısını öğretiyorum. Şehitlerden çok bahsedirim. Ona nankör olma bu eğitim özgürlüğünü şu anda sokakta oynamayı sizin yaşamızda Kurtuluş Savaşı’nda savaşmış çocuklara borçlusun derim.”*

Evde Siyasal Okuryazarlık Yeterliklerini Geliştirmeye Yönelik Uygulamalar: Araştırmaya katılan annelerin çok azı, çocuklarına evde alınan kararlara katılmasını sağladığını, çocuklarına vatandaşlıkla ilgili bilgiler verdiğini ve onların güncel olayların izlenmesini sağladığını söylemiştir. Öte yandan kimi anneler, eğitilmiş bireylerin etkili vatandaş olacaklarını düşündükleri için çocuklarının okul çalışmalarına yardımcı olduklarını ve kitap okumaya yönlendirdiklerini söylemiştir. Evde çocuklarının görüşlerini aldığını ve alınan kararlara katılmasını sağladığını söyleyen Nuray Hanım, *“Tatile giderken ya da bir yere giderken, görüşlerini alıyoruz. Bir olay olunca fikirlerini dinlemeye uğraşıyorum”* diyerek evde çocuğunun kararlara katılım sürecini açıklamıştır. Kimi anneler de çocuklarına ülkesinin kuruluşunu içeren tarih bilgisinin yanı sıra, bayrağın önemi ve devlet malına zarar verilmemesi gerektiği gibi konularda çocuklarını bilgilendirdiklerini söylemiştir. Nazan Hanım, *“Devletin malına zarar verilmeyeceğini, mesela sıranın çizilmeyeceğini söylüyorum. Türk Bayrağı’nın çok önemli olduğunu, yerde görsen bile kaldırıyorum”* biçiminde görüşlerini dile getirmiştir. Gizem Hanım, *“Bu vatanı nasıl kurtarılmış, bu yerlere nasıl gelinmiş, daha sonra bu yaşadığı ülkede neler yapması gerektiğini bilmesi gerekir”* diyerek çocuğuna ülkesinin kurtuluşunu anlattığını belirtmiştir. Sadece bir anne çocuğunun gündemdeki olaylardan haberdar olması için haberleri takip etmesini sağladığını belirtmiştir. Sevim Hanım, *“Medyayı takip etmelerini istiyorum”* demiştir. Sema Hanım çocuğunun vatandaşlıkla ilgili merak ettiği konuları ona nasıl açıkladıklarını aşağıdaki ifadelerle açıklamıştır:

Bazen merak ettiği bir konu oluyor onun hakkında bilinçlendiriyoruz. Mesela, geçenlerde bu cumhurbaşkanlığı konusunda haberlerde dinlerken kulağına takılmış babasına sordu ‘baba cumhurbaşkanı nasıl seçilir?’ ‘meclis seçer kızım cumhurbaşkanı’ ‘Neden insanlar seçmiyor baba?’ ‘İşte kızım böyle bak onlar da onu tartışıyorlar daha karar çıkmadı’ gibi anlatmaya çalışıyoruz.

Evde Vatandaşlık Bilincinin Geliştirilmesindeki Sorunlar ve Öneriler

Anneler, çocuklarında vatandaşlık bilinci geliştirme sürecinde ekonomik, eğitim, sosyal çevre, yazılı ve görsel basından kaynaklanan sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmiştir.

Ekonomik: Anneler, ekonomik yetersizlik nedeniyle çocuklarının barınma, yiyecek, eğitim gibi temel gereksinimlerini karşılamada zorlandıklarını

ve bu durumun çocuklarında vatandaşlık bilincini geliştirmeyi olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Anneler çevrelerinde ekonomik açıdan yetersiz olan ailelerin çocuklarının da iyi birer vatandaş olarak yetiştirilemediğini gözlemlediklerini söylemiştir. Bu sorunun çözümü için ekonomik yetersizliklerin giderilmesi ve bu konuda devletin yardımcı olması anneler tarafından önerilmiştir. Örneğin Sevim Hanım, ekonomik yetersizlik konusunda yaşadığı sıkıntıyı şöyle dile getirmiştir:

Ben aldığım 450 milyolla [450 TL] o çocukları hem okutmaya, hem yedirmeye hem de yönlendirmeye çalışıyorum. Bir kere bir ailenin çocuğunu iyi yetiştirebilmesi için maddi açıdan da iyi olması lazım bir kitap alamıyorum mesela. Evimde 300 kadar kitap var ama bunlar hep eski. Kendi lise çağlarımdan kalan işte okuduğum sağdan soldan edindiğim şeyler ama yeterli değil. Hiçbir zaman da yeterli olacağını sanmıyorum. Maddiyat da önemli bu konuda sadece manevi destek olmaya çalışıyoruz ama nereye kadar (...).

Eğitim: Anneler, çocuklarının iyi bir vatandaş olarak yetiştirilmesinde gerek kendi eğitim yetersizliklerinin gerekse okullarda çocuklara verilen vatandaşlık eğitiminin yetersiz olmasının önemli bir engel olduğunu düşünmektedir. Bu kapsamda anneler, eğitim eksikliğini genel anlamda kendi eğitim düzeylerinin düşük olması ve nasıl bir vatandaş yetiştirileceği konusunda bilgi eksiklerinin olması biçiminde açıklamıştır. Annelere göre, eğitim düzeyi yetersiz olan aileler çocuklarına yeterli ilgiyi gösteremekte ve çocuklarını iyi bir vatandaş olarak yetiştirememektedir. Bu konuya ilişkin Banu Hanım okul aile birliği üyesiye karşılaştığı bir örneği: “Çocuk ana sınıfında çoğunun panduflu gelecek ve hanfendinin bundan haberi yok. O çocuğun ileride vatandaş olduğunu düşünün ne beklersiniz. Ana sınıfında panduflu ilerde dersleri, yemesi, kültürü, hepsi eksik gidicek” biçiminde anlatmıştır. Ayrıca, annelere göre eğitim düzeyi yetersiz olan ailelerde çocuklar iyi vatandaşlık örnekleri görememektedir. Kimi anneler ise, ailelerin nasıl iyi bir vatandaş yetiştirileceği konusunda bilgi sahibi olmadıklarını ve bu konuda eğitim gereksinimleri olduğunu düşünmektedir. Örneğin, Sevim Hanım “Ben bir veli olarak nasıl iyi vatandaş yetiştiririm bilmiyorum” demiştir. Anneler, çocuklarının iyi bir vatandaş olarak yetişmeleri için ailelerin çocuklarıyla ilgilenmelerini, onlara iyi bir model olmalarını ve kendilerinin iyi vatandaş yetiştirme konusunda bilgilendirilmesini önermiştir.

Çocuklarının okullarda iyi vatandaş olarak yetiştirilmediğini belirten anneler; çocukların sosyal

yönden yeterli düzeyde desteklenmediğini ve sınav sisteminin çocukların iyi vatandaş olarak gelişimini engellediğini belirtmiştir. Örneğin, Özge Hanım ise, “Mesela satranç diyorlar, ne bileyim tenis diyorlar, keşke bütün okullarımızda olabilse” diyerek okullarda öğrencilerin sosyal açıdan gelişimini desteklemesi gerektiğini belirtmiştir. Nuray Hanım sınav sisteminin çocukların iyi vatandaş olmalarını nasıl etkilediğini “İyi bir vatandaş olması için çocukların sınav stresinden kurtulup hiç değilse yaşamına yaşamaya değer vermeleri gerekiyor. Çocuklar sadece odaklanmışlar, sınav, sınav, sınav. Başka bir şeye bakamıyorlar, herhangi bir kültürel bir şeyde bulunamıyorlar” biçiminde anlatmıştır. Çocukların okulda öğretmenleri tarafından iyi vatandaş olarak yetiştirilmesi gerektiğini belirten annelerden Semra Hanım, “Okulda, iyi şekilde eğitilmeleri gerekiyor. Biz belli bir yere kadar söyleye biliyoruz. İyi birer vatandaş olabilsinler” diyerek okulun iyi vatandaş yetiştirmedeki rolünü değinmiştir. Derya Hanım ise çocuklarda vatandaşlık bilincini geliştirecek etkinlikler yapılmasını, “Tartışma ödevleri olması lazım... Onların seviyelerinde ama ciddi şeyleri tartışmalar haklarını orda arayacaklarına inanıyorum” biçimindeki ifadeleriyle önermiştir.

Sosyal Çevre: Anneler, çocuklarının akranlarından, yakın ve uzak çevresindeki kişilerden istenmeyen davranışlar edindiklerini belirtmiştir. Ayşe Hanım “Senin yanlış bulduğum, aileden duymadığı sözleri bir kere dışarıda duyabiliyor çocuk arkadaşlarından duyabiliyor” diyerek çocuğunun çevreden kötü sözler öğrendiğini, Nuran hanım, çocuğunun bulunduğu yakın çevrenin evde öğrettikleriyle çeliştiğini, “Mesela kardeşlerime gittiklerinde oğlumun yasak, dokunulmaması gerektiğini bildiği şeyleri o kuralı o çocuk ezerse, oğlum ikilem yaşıyor” biçiminde anlatmıştır. Nuran Hanım, aynı zamanda çocukların sosyal çevredeki olumsuz davranışlardan etkilenerek özgüvenini yitirdiğini “Bizim zamanımızda hayat çok daha güvenliydi. Şimdi çocuklar televizyondan organ mafyasını biliyor... Bir sigara için bir YTL için insan öldürdüğünü biliyor. Çok ortama güvensiz yetiyorlar” biçiminde açıklamıştır. Sosyal çevrenin olumsuz etkisini vurgulayan annelerden Ayşe Hanım, “Türkiye genelinde çocuklar ve hakları göz önünde olan bir şey değil... Çocuktur deniliyor, geçiliyor. Bizim ilk önce çocukları bir insan olarak görebilmemiz gerekiyor” diyerek çocukların toplumda bir birey olarak değer verilmesini ve onların iyi bir vatandaş olarak yetişmesinde toplumun tüm kesimlerinin işbirliği yapmasının gerekliliğini belirtmiştir.

Yazılı ve Görsel Basın: Annelerden kimileri medyada çocukların şiddet ve kötü vatandaş örnekleri

gördüğü için bunlardan olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Ayrıca, anneler medyada çocukların iyi vatandaş olarak yetişmesine yönelik programlar olmadığını dile getirmiştir. Annelere göre, medya olumsuz örnekler sunarak çocukların değer yargısını bozmakta ve özellikle televizyon, Türk kültürünün özelliklerinin kaybolmasında etkili olmaktadır. Nazan Hanım bu konudaki görüşlerini, *“Türk toplumu olarak gelenek göreneklerimizden de çok uzaklaştığımızı düşünüyorum. Televizyonlar çok negatif. Ne o diziler çocuk, çocuk dizisi diye gösterilen, şeylerde bana çok anormal gelen şeyler var”* biçiminde dile getirmiştir. Gülay Hanım ise, *“Şiddet olaylarını medyada göstermesinler, çocuklara izlettirmiyoruz ve yahut hayalperestlik şeyleri pek seyretmesinler”* diyerek medyanın şiddet olaylarını azaltmasını istemiştir. Kimi anneler, medyada ailelerin ve çocukların eğitimine ilişkin yayınlar yapılmasını önermiştir. Örneğin, Yeşim Hanım, *“Dergiler ve gazetelerde bu konulara daha yönelik ağırlık verilerse, ... Mesela gazeteler bir sürü yemek kitabı ıvır zıvır veriyor ama çocuk aile gelişimi hakkında hiçbir kitap verdiğini görmedim ben”* diyerek medyanın aile eğitimine yer vermesini gerektiğini belirtmiştir.

Tartışma ve Öneriler

Araştırmaya katılan annelerin, çoğunlukla iyi vatandaş toplum tarafından onanan dürüstlük, sorumluluk, saygılı olmak ve vatanına bağlılık gibi ahlaki değerlere sahip *iyi insan* olarak nitelendikleri görülmektedir. Dolayısıyla annelerin çoğunluğunun vatandaşlık algısının ahlaki insan ile eşdeğer anlamda olduğu söylenebilir. Aynı zamanda annelerin, çocuklarının iyi bir vatandaş olarak yetişmesi için onlara dürüstlük, sorumluluk ve saygı gibi temel ahlaki değerleri kazandırmaya çalıştığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda araştırmaya katılan annelerin vatandaşlık algısı ile ev ortamında çocuklarına kazandırmaya çalıştıkları vatandaşlık bilinci arasında paralellik olduğu söylenebilir. Bu sonuca göre, annelerin vatandaşlığı, ahlaki boyutuyla algıladığı ve ahlaki değerlerin eğitimi ile çocuklarını iyi vatandaş yetiştirmeye çalıştığı görülmektedir. Çok az sayıda annenin vatandaşlığın toplumsal katılım ve siyasal okuryazarlık boyutlarından söz etmiş olması, annelerin, etkin vatandaş olmaları için gerekli olan bu yeterlikleri çocuklarına kazandırmada yeterli olmadıklarını ortaya koymaktadır. Annelerden sadece birkaçı, güncel olayları ve siyasal yönetimin etkinliklerini izleme, bunlara eleştirel bakabilme ve yerel sorunların çözümü için sivil toplum örgütleri ile birlikte çalışma gibi etkili vatandaşlık için gerekli olan siyasal okuryazarlık ve toplumsal katılım ye-

terliklerini çocuklarına öğretmeye çalıştığını belirtmiştir. Araştırmanın bu bulgusu, Holden'in (2004) araştırmasındaki ailelerin okuldaki vatandaşlık eğitiminin sosyal ve ahlaki boyutunu toplumsal katılım ve siyasal okuryazarlığı boyutlarından daha çok destekledikleri bulgusuyla benzerlik göstermektedir. McBride, Sherraden ve Pritzker'in (2006) araştırma sonucuna göre düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin toplumsal katılım oranları da düşüktür. Ersoy'un (2007) araştırmasında öğretmenler, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocuklarına vatandaşlık konularında yeterli bilgi veremediklerini belirtmiştir. Annelerin okul dışı ortamlarda çocuklarına vatandaşlık bilincini kazandırmada sosyal ve ahlaki gelişim boyutuna daha çok önem vermeleri farklı nedenlerden kaynaklanabilir. Bunlardan birincisi, kimi annelerin görüşmede belirttiği gibi *“toplumdaki ahlaki değerlere verilen önemin azalması”* olabilir. Çünkü bunu vurgulayan anneler, yalnızca bu nedenden dolayı çocuklarına değer eğitimi vermeye daha fazla önem verdiklerini belirtmişlerdir. İkinci olarak, Üstel'in de (2004) belirttiği gibi Türkiye'de *“sorumluluklarını yerine getiren edilgen vatandaş”* anlayışını yansıtan bir eğitim süreci, annelerin, vatandaşlığın siyasal okuryazarlık ve toplumsal katılım boyutlarında eksik bilgilenmelerine neden olmuş olabilir. Üçüncü neden ise, anneler çocuklarının siyasal etkilenebilmesini ve siyasal etkinliklere katılmasını istemiyor olabilirler. Çünkü Türkiye'de 1970 ve 1980 yılları arasında yaşanan siyasal olaylar genç kuşağın siyasete olan ilgisinin azalmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda, annelerin vatandaş iyi insan, vatandaşlık eğitimi ahlak eğitimi olarak algulamaları onların çocuklarında vatandaşlık bilincinin yeterli düzeyde gelişmemesine neden olabilir. Ancak sürdürülebilir bir demokrasi için bireylerde ahlaki sorumluluk ve öz disiplin gibi bireysel değerlerin yanı sıra, kurallara uyma ve uzlaşma gibi daha çok toplumsal değerleri içeren vatandaşlık yeterliklerinin gelişmiş olması gerekir. Vatandaşlık ve değerler eğitimi çoğu zaman örtüşen konular gibi görünse de alanyazında kimi farklılıkları ortaya konmuştur (Branson, 1998; Center for Civic Education [CCE], 1995). İyi vatandaşın, temel ahlaki değerlerin yanında, saygı, hoşgörü gibi demokrasinin temel değerlerini benimseyen, toplumsal, sosyal ve siyasal olayların farkında olan, bunları izleyen, sorgulayan, eleştirel düşünen ve sorunların çözümüne katkı sağlayan ve toplumsal yarar için hizmet edebilen kişi özelliklerini taşıması gerekir. Bütün bunlar, iyi insan özellikleri yanında siyasal okuryazarlık yeterlikleri ve katılım becerileri gerektirir. Bu nedenle, ailelerin vatandaşlık yeterlikleri ve vatandaşlık eğitimi konusunda

bilgilendirilmeleri çocukların etkili vatandaş olarak yetiştirilmesine önemli rol oynayabilir.

Annelerin çocuklarını iyi bir vatandaş olarak yetiştirmelerinde yaşadıkları temel sorunlardan biri de sosyo-ekonomik yetersizliktir. Anneler çocuklarını iyi bir vatandaş olarak yetiştirmede kendilerini hem maddi hem de eğitim anlamında yeterli bulmamaktadır. Maddi anlamda çocukların temel gereksinimlerini, eğitim ve sosyal gereksinimlerini karşılayamadıklarını belirtmiştir. Ayrıca, araştırmada anneler kendilerinin iyi vatandaş yetiştirme konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve eğitim gereksinimi olduğunu ifade etmiştir. Ersoy'un (2007) araştırmasında öğretmenler, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocuklarına etkili bir vatandaşlık modeli oluşturamadığını belirtmişlerdir. Gerçekleştirilen araştırmada annelerin iyi vatandaş yetiştirmede vurguladığı diğer bir sorun da çocuklarının akranları ve yakın-uzak çevresindeki kişilerden iyi vatandaşlık konusunda yeterli örnekler görememeleridir. Bu örnekler çocukların vatandaşlık bilincinin gelişmesini olumsuz yönde etkilenmektedir. Ayrıca, anneler sınav merkezli eğitim sisteminin çocukların eleştiren, sorun çözen ve katılımcı vatandaş yetiştirmede bir engel oluşturduğunu düşünmektedir. Sonuç olarak, anneler çocuklarını iyi ahlak değerleriyle yetiştirmeye çalışmaktadır. Onlar, çocuklarına siyasal okuryazarlık ve toplumsal katılım açısından yeterli düzeyde bilgi sağlayamamakta ve örnek olamamaktadır.

Bu araştırma, sadece alt ve orta sosyo-ekonomik düzeyden araştırmaya gönüllü olarak katılan annelerin görüşleri ile sınırlıdır. Bu nedenle, üst sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin görüşleri araştırmaya yansımamıştır. Ayrıca, araştırma, annelerin vatandaşlık algısı ve evdeki uygulamalarına ilişkin bazı sonuçlar ortaya koysa da Türkiye geneline ilişkin sonuçlara ulaşılmamıştır. Bunklara ek olarak, araştırma sadece annelerin görüşlerine dayandığı için babalar ve diğer aile üyelerinin görüşlerini ve evdeki genel vatandaşlık eğitimi yaklaşımlarını yansıtmaktan uzak olduğu söylenebilir. Bu sınırlılıklar kapsamında, araştırma sonuçlarına dayalı olarak uygulamaya ve ileride yapılacak araştırmalara ilişkin şunlar önerilebilir:

- Ebeveynler etkili vatandaşlık yeterlikleri konusunda uzmanlar ve öğretmenler tarafından bilgilendirilebilir. Bu konuda özellikle annelere yönelik eğitim çalışmaları düzenlenebilir.
- Okul aile işbirliği kapsamında öğrencilerin siyasal okuryazarlık ve toplumsal katılım yeterliklerini geliştirecek etkinliklere aile katılımı sağlanabilir.

- Anne, baba ve çocukların vatandaşlık algısını ortaya çıkaracak karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.
- Okulda verilen vatandaşlık eğitimi ile evde kazandırılan vatandaşlık bilincini konu edinen karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.

Mothers' Perceptions of Citizenship, Practices for Developing Citizenship Conscience of Their Children and Problems They Encountered

A. Figen ERSOY^a

Anadolu University

Abstract

Family plays an important role in the development of citizenship awareness of children. The purpose of the present study is to figure out the citizenship perceptions of mothers, their practices for developing citizenship conscience of their children and to explore the problems they have encountered. In this study, critical case sampling method has been employed to collect data. The study was conducted in 2008 in a primary school where children from low and middle socio-economic levels were educated. The data of the study were gathered from 29 mothers through semi-structured interviews. The findings revealed that the majority of mothers perceived "citizen" as a person who accepts the values and ethics of the society and defined this person as a good citizen. While most of the mothers declared that they taught the mainstream moral norms and values to their children at home, only a few mothers stated that they informed their children in political literacy at home. Additionally, mothers stated that they faced with some problems due to economic conditions, educational issues, social environment, and communication instruments while they were enriching their children's citizenship awareness. This study suggests that mothers ought to be educated about active citizenship and they should be encouraged to participate in the learning activities in schools.

Key Words

Citizenship, Citizenship Education, Family, Mother, Elementary Education.

Citizenship education is learning process which continues through whole life and in all aspects of life. Citizenship is learned not only at schools, but also at home, peer groups, and mass-communication environments.(Birz a, 2000; Veldhuis, 1997). Individuals' capacity to become an active citizen mostly depend on their social and moral values that they have gained in the society, political literacy, and community involvement abilities (Qualifications and Curriculum Authority [QCA], 1998). Family is one of the most important institutions

where the perception of citizenship is developed and formed. Therefore, family has a vital role as a social model and as the source of information for children in their citizenship education (Halstead, 1999; Hess & Torney, 2006; Ichilov, 1988). Regarding this fact, the citizenship perception and citizenship awareness of the family plays a significant role in rising citizenship awareness of the children.

There are several studies in the literature which confirm that the citizenship perception and citizenship awareness of the family have effect on the formation of the children's citizenship awareness. The moral values of the children show a close similarity that of their parents in terms of children's social and moral development (Niemi & Jennings, 1991; Sears & Valentino, 1997). For instance, it is clearly observed in the societies that the children possess the value of welfare of the public if their families emphasize it, or they possess some skills such as empathy and altruism if their parents emphasize social responsi-

a Arife Figen ERSOY, PhD., is currently an Associate Professor at the Department of Elementary Education, Social Studies Education. Her research interests include Social Studies education, citizenship education, democracy and human rights education, and children's rights education. Correspondence: Assoc. Prof. Arife Figen Ersoy, Anadolu University, Faculty of Education, Department of Elementary Education, Social Studies Education, Eskisehir/Turkey. E-mail: arifee@anadolu.edu.tr Phone: +90 222 3350580/3441.

bility in their families (Clary & Miller, 1986; cited in Flanagan, Bowes, Jonsson, Csapo, & Sheblonova, 1998). In terms of political literacy, it is confirmed that the political backgrounds of the children are well developed if their parents have awareness on the political issues and the children follow the agenda if their parents follow the news regularly (Niemi & Chapman, 1999). The attitudes or the opinions of the parents related to the political parties have an effect on their children's attitudes towards political parties as well (Jennings, Stoker, & Bowers, 2001; Niemi & Chapman, 1999; Sapiro, 2004). The political loyalty can be gained in the family during the early childhood period (Easton & Dennis, 1969 cited in Flanagan & Sherrod, 1998). In terms of community involvement, the socio-economic status of the families has a direct effect on the family member's active participation to the politics and voluntary activities (Foster-Rey, 2008). Several studies have revealed that the children are enthusiastic to participate to the voluntary activities if their family members have already taken part in such activities (Corporation for National and Community Service [CNCS], 2005; Fletcher, Elder, & Mekos, 2000; Papanastasiou & Koutselini, 2003; Yates & Youniss, 1998; Zaff, Malanchuk, Michelsen, & Eccles, 2003). It is known that the children with a high socio-economic status eagerly participate in the voluntary activities in the society more than the children with low socio-economic status (Rosenthal, Feiring, & Lewis, 1998). The children's incorporation into the decision making process in the family also enrich their participation competencies in general (Niemi & Chapman, 1999). Moreover, some studies on the citizenship education in schools have revealed that families could not support enough the citizenship education in schools as it is expected (Ersoy, 2007).

With reference to the findings of the previous studies related to the citizenship education, it is confirmed that both formal and informal education settings play a vital role in enriching the citizenship awareness of children, since mothers intimately take care of the educational demands of their children in addition to the basic cares of them. Although there are plenty of studies (Can, 2007; Üstün & Yılmaz, 2008; Yeşil, 2002) related to effectiveness of parents' democratic attitudes and other features such as educational and socio-economic status on their children's democratic attitudes, there are not enough studies which directly focus on the perceptions of the parents related to the citizenship development of their children. Therefore, defining the citizenship perceptions of the mothers and examining their effects on citizenship awareness of their

children at home is very important. The review of the studies on this issue in Turkish context (Arikan, 2002; Ersoy, 2007; Güven, 2002, Özbek, 2004) reveals that these studies are generally focused on the citizenship education practices in school settings. However, there is a gap in the related literature in terms of studies which examine the process of children's citizenship development with respect to their parents' viewpoints. The present study aiming to examine the citizenship perceptions of mothers, the reflection of their perception on the development of the citizenship awareness on their children at home and explore the problems they have faced during this process.. It is hoped that the findings of the present study might shed light on the formation of the policies in citizenship education, on the development of educational programs, and on the practices of the teachers in the field.

Method

In the present study, a qualitative research design has been employed and the participants of the study are selected via critical sampling technique, which is a kind of purposeful sampling approaches (Collins, Onwuegbuzie, & Jiao, 2007; Yıldırım & Şimşek, 2005). The rationale of conducting the study in low socio-economic environment can be defined as firstly; the research focus on families' perception of citizenship suggests that families in low or middle socio-economic level have lower involvement in community activities and political literacy skills (Foster-Rey, 2008), secondly; majority of the population in Turkey has low or middle income (Türkiye İstatistik Enstitüsü [TÜİK], 2010), and thirdly; mothers' involvement in school work, in students' performance in school, and in parent-school cooperation are high in Turkey (Balkar, 2009; Chao, 1996; Genç, 2005; Miriam, 1998; Özgan & Aydın, 2010; Russell & Russell 1987). With respect to its sampling technique, the study has been conducted in a primary school where the parents of the students have low and middle socio-economic levels in terms of their socio-economic status. 29 mothers whose children enrol in various classes ranging from 1 to 8 grades voluntarily participated in the study. The data of the study have been gathered through semi-structured interviews (Bogdan & Biklen, 2007; Marshall & Rossman, 1999) with the mothers in May, 2008. Each interview has lasted about 20-30 minutes which in turn has made around 9 hours of interview in total. The interviews have been held in the school and they have been recorded with an audio tape recorder. The following questions have been asked

to the mothers during the interviews as “What does good citizenship mean to you?”, “What have you done to educate your children as good citizens in the society?”, “What are the problems that you have faced during this process?”, and “What are your suggestions to others?”. The data of the study have been analysed through constant comparison method, which is a qualitative data analysis technique and the findings of the study have descriptively been interpreted (Marshall & Rossman, 1999; Miles & Huberman, 1994).

Results

The Mothers’ Perceptions Concerning the Citizenship

Almost all of the participant mothers emphasize the social and moral aspects of the citizenship, whereas some of them touch on the political literacy and community involvement aspects of the citizenship. Concerning the findings, the mothers believe that a person who was socially and morally appreciated by the society and who adopted such values as personality is a good citizen in the society. Additionally, it is found that mothers do not pay enough attention to other features of citizenship such as dealing with political issues, community involvement and participating to the social works. The mothers continually emphasize the most fundamental values that a good citizen should have are honesty, responsibility, respect, and fidelity to the nation. The mothers who have touched on the political literacy state that a good citizen should know and use his/her rights should know the fundamental values of the country and follow the recent agenda of the society. However, only one of the mothers has emphasized that citizens should involve in the volunteer social organizations and participate in the nongovernmental organizations, and citizens should be sensitive to the problems of their nations and try to do their best to provide solutions to those problems.

Citizenship Development at Home

The majority of the mothers state that they have tried to teach their children the fundamental moral values which are appreciated by the society; however, only a few of the mothers state that they have tried to teach political literacy to their children at home. None of the mothers state a viewpoint related to the activities that might enrich community involvement abilities of their children. While teaching fundamental moral values at home, mothers generally have employed

formative activities such as talking about the target moral value, being a role model, exemplifying the case from their close environment or showing sample cases from their social life. Most of the mothers state that they have tried to teach basic social values such as honesty, respect, tolerance, effective communication, responsibility, consideration of the public interest, and obeying the rules. A few of the mothers state that they have encouraged their children to participate the decision making process at home, have informed their children about citizenship issues, and have encouraged their children to follow the agenda of the society that they live in.

The Problems Faced During the Citizenship Development Process at Home and Suggestions

The mothers state that while trying to enrich their children’s citizenship awareness at home, they have faced with several problems due to economic conditions, educational issues, social environment and communication instruments. The mothers in the study declare that they have experienced difficulties in providing necessary requirements for their children such as home, food, and education due to the economic conditions. The mothers believe that the most significant obstacles in educating their children as good citizens are their lack of qualified education backgrounds and the inadequacy of the citizenship education at schools. Claiming that their children are not well educated at schools, mothers state that their children have been not supported enough socially and the exam system in schools prevent their children’s development of citizenship awareness. The mothers in this study also state that their children might easily adopt unwelcomed behaviours either from their peers or from other people in their social or immediate surroundings. Emphasizing the negative power of the social environment, mothers state that a collaborative cooperation of people in the society should be established in order to grow the children up as good citizens and as independent individuals in the society. Some of the mothers blame the media of affecting their children negatively through displaying violence and wrong role models on the screen. Moreover, the mothers claim that media does not provide constructive programs that might contribute to the development of citizenship awareness of their children.

Discussion

The findings reveal that the mothers’ perception of good citizen is equal to the individuals who are socially and morally appreciated by the society

and it naturalizes the social values such as honesty, responsibility, respect, and fidelity to the nation as his/her personality. Meanwhile, it is found that mothers try to raise their children with social values such as honesty, responsibility, respect and fidelity to the nation in order to make them gain characteristics of good citizenship in the society. In this respect, it can be claimed that the perceptions of the mothers are in line with their target citizenship awareness that they desire to teach their children at home. With reference to this finding, it is clearly seen that mothers deal with the concept of good citizenship from its moral aspects and therefore they try to bring up their children as well-educated on the moral values. The fact that only a few of the mothers mention the political literacy and community involvement aspects of the citizenship indicate that mothers who have participated in the present study are not equipped with the required knowledge to educate their children on this aspect of the citizenship development at home. This finding shows similarities with the findings of Holden's (2004) study which confirms that families provide more support to the social and moral aspects of the citizenship education rather than to the political literacy and community involvement aspects of the citizenship education. Similarly, McBride, Sherraden and Pritzker's (2006) study reveal that the community involvement ratio of the families with low socio-economic status is also very low. Ersoy's (2007) study also reveals that teachers have difficulties in teaching citizenship issues to the students who are members of families with low socio-economic status. The mothers' emphasis on the social and moral aspects of citizenship development in the informal setting might be resulted from a variety of reasons. The first of them which was also affirmed by some of the mothers in the interviews, might be "the decrease in the importance of moral values in society". Secondly, the educational backgrounds of the mothers which reflect an educational policy anchored in educating "passive citizens who simply fulfil their responsibilities" might cause their lack of knowledge on the political literacy and community involvement aspects of citizenship development (Üstel, 2004). The third reason might be the fact that mothers do not want their children to deal with politics or they do not want their children to participate in political activities, since the political events in Turkey between 1970s and 1980s have been effective in reducing the interest of the younger generation in politics. In order to establish a sustainable democracy in addition to the individual values such as moral responsibility and

self-discipline, citizens should also develop some common citizenship competencies such as obeying the rules and compromising. Although citizenship and values education may seem overlapping issues, the difference between those issues were confirmed by several studies in the literature (Branson, 1998; Center for Civic Education [CCE], 1995). Another fundamental problem that mothers faced while educating their children on the citizenship development is the inadequacy of their socio-economic conditions. The mothers have found themselves inadequate in enriching their children's citizenship development in terms of their educational background as well as in terms of financial aspects. Moreover, the mothers declare that they have insufficient knowledge about raising good citizens and they need guidance on this subject. An additional problem that the mothers emphasize in the present study is that their children do not have opportunities to monitor good citizenship models neither from their peers nor from other people in their social or immediate surroundings. Such unwelcomed behaviours and wrong role models also affect the children negatively in terms of citizenship development. Finally, the mothers in the study believe that the exam-oriented education systems in schools are an obstacle in raising children who are able to criticise, solve problems, and participate in the activities in the society. This study suggests that mothers ought to be educated about active citizenship and they should be encouraged to participate in the service learning activities in schools.

References/Kaynakça

- Arıkan, F. (2002). *Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi eğitim programının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Balkar, B. (2009). Okul-aile işbirliği sürecine ilişkin veli ve öğretmen görüşleri üzerine nitel bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 105-123.
- Birzėa, C. (2000). *Education for democratic citizenship: A lifelong learning perspective*. Retrieved November 24, 2009 from <http://www.bpb.de/files/F0R5Q8.pdf>
- Bogdan, R. C., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative research for education: An introduction theories and methods* (5th ed). Boston: Pearson Education Inc.
- Branson, M. S. (1998). *The role of civic education*. Retrieved July 10, 2004, from http://www.civiced.org/papers/articles_role.html

- Can, Y. (2007). Demokratik değerlerin benimsenmesinde sosyal çevre faktörü. *Sosyoloji Dergisi*, 18, 15-39.
- Center for Civic Education [CCE]. (1995). *On character building for a democratic civil society*. Retrieved July 05, 2004, from <http://www.civiced.org/whaper.html>
- Chao, R. K. (1996). Chinese and European American mothers' belief about the role of parenting in children's school success. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 403-423.
- Corporation for National and Community Service [CNCS]. (2005). *Building active citizens: The role of social institutions in teen volunteering - additional demographic information*. Retrieved March 10, 2008, from http://www.nationalservice.gov/pdf/05_1130_LSA_YHA_SI_factsheet_demos.pdf
- Collins, K. M. T., Onwuegbuzie, A. J., & Jiao, Q. G. (2007). Health science research a mixed methods investigation of mixed methods sampling designs in social and health science research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 267-294.
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Flanagan, C. A., & Sherrod, L. R. (1998). Youth political development: An introduction. *Journal of Social Issues*, 54, 447-456.
- Flanagan, C., Bowes, J., Jonsson, B., Csapo, B., & Sheblanova, E. (1998). Ties that bind: Correlates of adolescents' civic commitments in seven countries. *Journal of Social Issues*, 54, 457-475.
- Fletcher, A., Elder, G., & Mekos, D. (2000). Parental influences on adolescent involvement in community activities. *Journal of Research on Adolescence*, 10, 29-48.
- Foster-Rey, J. (2008). *Do race, ethnicity, citizenship and socioeconomic status determine civic-engagement?* Retrieved April 10, 2009 from http://www.civicyouth.org/PopUps/WorkingPapers/WP62_Foster.Bey.pdf
- Genç, S. Z. (2005). İlköğretim 1. kademedeki okul-aile işbirliği ile ilgili öğretmen ve veli görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3, 227-243.
- Güven, S. (2002). *İlköğretim 7. ve 8. sınıflarda okutulmakta olan vatandaşlık ve insan hakları dersini veren öğretmenlerin nitelikleri ve derste karşılaştıkları problemler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Halstead, J. M. (1999). Moral education in family life: The effect of diversity. *Journal of Moral Education*, 28, 265-281.
- Hess, R. D., & Torney, J. V. (2006). *The development of political attitudes in children*. USA: Transaction Publishers.
- Holden, C. (2004). 'Heaven Help the Yeachers!' Parents' perspectives on the introduction of education for citizenship. *Educational Review*, 56, 247-258.
- Ichilov, O. (1988). Family politicization and adolescents' citizenship orientations. *Political Psychology*, 9, 431-444.
- Jennings, M., Stoker, L., & Bowers, J. (2001). Politics across generations: Family transmission reexamined. Retrieved July 5, 2008, from http://igs.berkeley.edu/publications/working_papers/WP2001-15.pdf
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (1999). *Designing qualitative research* (3rd ed). Thousand Oaks: Sage.
- McBride, A. M., Sherraden, M. S., & Pritzker, S. (2006). Civic engagement among low-income and low-wealth families: In their words. *Family Relations*, 55, 152-162.
- Miles, M. B., & Huberman, M. A. (1994). *An expanded source-book qualitative data analysis*. London: Sage.
- Miriam, D. (1998). Involment and investments in education. *Journal for a Just and Caring Education*, 4, 30-46.
- Niemi, R. G., & Chapman, C. (1999). *The civic development of 9th-through 12th-grade students in the United States: 1996 statistical analysis report* (ERIC Documentation Reproduction Service No. ED429027).
- Niemi, R., & Jennings, M. (1991). Issues and inheritance in the formation of part identification. *American Journal of Political Science*, 35, 969-988.
- Özbek, R. (2004). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi amaçlarının gerçekleştirilme düzeyine ilişkin öğretmen öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu* içinde (s. 397-412). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Özgan, H. ve Aydın, Z. (2010). Okul-aile işbirliğine ilişkin yönetici, öğretmen ve veli görüşleri. 9. *Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu tam metinler* içinde (s. 802-811). Ankara: Canteğin Matbaası.
- Qualifications and Curriculum Authority [QCA]. (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools final report of the advisory group on Citizenship*. London: Author.
- Papanastasiou, C., & Koutselini, M. (2003). Developmental model of democratic values and attitudes toward social actions. *International Journal of Educational Research*, 39, 539-549.
- Rosenthal, S. R., Feiring, C., & Lewis, M. (1998). Political volunteering from late adolescence to young adulthood: Patterns and predictors. *Journal of Social Issues*, 54, 477-493.
- Russell, G., & Russell, A. (1987). Mother-child and father-child relationships in middle childhood. *Child Development*, 58, 1573-1585.
- Sapiro, V. (2004). Not your parents' political socialization: Introduction for a new generation. *Annual Review of Political Science*, 7, 1-23.
- Sears, D. O., & Valentino, N. A. (1997). Politics matters: Political events as catalysts for preadult socialization. *American Political Science Review*, 91, 45-65.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2010). Gelir ve yaşam koşulları araştırması sonuçları, 2008. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6295> adresinden 31 Ağustos 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Üstel, F. (2004). *Makbul vatandaşın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstün, A. ve Yılmaz, M. (2008). Üniversite öğrencilerinin aile içi demokrasi ile ilgili görüşlerinin cinsiyet ve anne-baba eğitim düzeyine göre değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 77-90.
- Veldhuis, R. (1997). *Education for democratic citizenship: Dimensions of citizenship, core competencies, and international activities* (ERIC Documentation Reproduction Service No. ED430867).
- Yates, M., & Youniss, J. (1998). Community service and political identity development in adolescence. *Journal of Social Issues*, 54, 495-512.
- Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi* (1. bs.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (göz. geç. 5. bs.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zaff, J. F., Malanchuk, O., Michelsen, E., & Eccles, J. (2003). *Socializing youth for citizenship* (ERIC Documentation Reproduction Service No. ED497675).